

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра психології і туризму

Кваліфікаційна робота
на тему: «ЗАМКОВИЙ ТУРИЗМ В ШОТЛАНДІІ: ІСТОРІЯ І
СУЧАСНІСТЬ»

Допущено до захисту
«___» _____ року

здобувача групи Т 01-18
факультету туризму, бізнесу і психології
освітньої програми
Туристичне обслуговування
за спеціальністю 242 Туризм
Ткаченко Антона Олександровича

Завідувач кафедри психології
і туризму

Науковий керівник:
кандидат історичних наук, доцент
Лебедева І. М.

_____ проф. Бондаренко О. Ф.
(підпис)

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1	7
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ	7
1.1. Теоретичні підходи до визначення замкового туризму	7
1.2. Історичні передумови будівництва замків Шотландії	10
РОЗДІЛ 2	17
АНАЛІЗ СТАНУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ В ШОТЛАНДІЇ.....	17
2.1. Особливості фортифікаційного будівництва Шотландії	17
2.2. Характеристика замків Шотландії як туристичного ресурсу.....	25
2.3. Сучасний стан замкового туризму у Шотландії	35
2.4. Особливості використання замків у туристичній галузі Шотландії.....	38
РОЗДІЛ 3	40
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ШОТЛАНДІЇ	40
3.1. Стан розвитку замкового туризму в Україні.....	40
3.2. Перспективи використання досвіду Шотландії для розвитку замкового туризму в Україні	48
ВИСНОВКИ.....	52
РЕЗЮМЕ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55
ДОДАТКИ.....	58

ВСТУП

Актуальність теми. На сьогоднішній день у світі туризм є однією з найбільших і динамічних галузей економіки. Високі темпи його розвитку, великі обсяги валютних надходжень сприятливо впливають на різні сектори економіки країн, що сприяє формуванню їх власної туристської індустрії.

Сучасна Шотландія є добре розвиненим туристичним напрямком, оскільки туризм, як правило, забезпечує 200 тис. робочих місць, головним чином у сфері послуг. Витрати туристів під час відвідування Шотландії становлять у середньому 4 мільярди фунтів стерлінгів на рік.

Туризм будь-якої країни може розвиватися насамперед при наявності туристичних ресурсів. Шотландія розглядається як місце з красивими пейзажами в поєднанні з тисячами історичних місць і пам'яток. До них належать доісторичні кам'яні кола та поховальні камери, залишки споруд бронзового, залізного та кам'яного віку.

Бурхлива історія Шотландії залишила на її території значну кількість пам'яток її славетної минувшини. Тут багато меморіалів на полях історичних битв, замків, будинків, від мальовничих руїн і середньовічних веж до скелястих фортець і чудових палаців. Деякі з них входять до списку найбільш вражаючих споруд Європи, але й інші, менш грандіозні, також дають можливість уявити, як жили люди у часи Середньовіччя. Завдяки значному розвитку туристичної галузі та розбудові її інфраструктури замкові споруди стали «візитівкою» Шотландії та щороку приваблюють велику кількість туристів.

Постановка проблематиступинь розробленості теми. Дослідження замкового туризму у Шотландії має значні перспективи з огляду на потребу розвитку туристичної галузі України. Наша країна має значні туристичні ресурси, причому деякі з них можуть суттєво вплинути на збільшення туристичних потоків. До таких ресурсів, потенціал яких ще далеко невичерпаний, відносяться замки і фортеці України – свідчення славетної історії нашого народу. Лише частина з них на сучасному етапі задіяна у

туристичній галузі, як, наприклад, замки маршруту «Золота підкова Львівщини», фортеці Буковини й Закарпаття, Кам'янець-Подільська фортеця тощо. Водночас Україна диспонує й іншими пам'ятками фортифікаційного зодчества, які відзначаються високою атрактивністю, але зараз знаходяться у напівзруйнованому стані і потребують інвестицій для перетворення їх на туристичні об'єкти. Вивчення досвіду Шотландії з розвитку замкового туризму може допомогти розробити стратегію розвитку мережі оборонних споруд України як туристичних ресурсів.

Замки Шотландії, у тому числі й як туристичний ресурс, були предметом досліджень іноземних науковців, зокрема L. Hull [19], S. Reid [21], C. J. Tabraham [25]. Серед вітчизняних учених замковий туризм досліджували О. В. Лесик [2], М. Й. Рутинський і В. Л. Петранівський [4; 33], І. М. Білецька [1] та ін. Але у центрі їхніх наукових інтересів були замки і фортеці України як туристичний ресурс, а також аналіз європейського досвіду організації замкового туризму. Спеціального дослідження замкового туризму у Шотландії з метою вивчення її досвіду у цій сфері у нашій країні поки що немає. Отже, існує необхідність вивчити практику використання замків і фортець у туристичній галузі Шотландії з метою узагальнення її досягнень та впровадження у туристичносферу нашої держави.

Метою кваліфікаційної роботи бакалавра є дослідити особливості розвитку замкового туризму у Шотландії з метою використання її досвіду для розвитку туристичної галузі України.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі **завдання**:

- розглянути теоретико-методичні аспекти дослідження замкового туризму як різновиду культурно-пізнавального туризму;
- висвітлити історичні передумови будівництва об'єктів оборонної архітектури у Шотландії та залучення їх до туристичної галузі;
- розглянути типологію замкових споруд Шотландії;
- проаналізувати замки і фортеці Шотландії як туристичний ресурс;
- узагальнити досвід Шотландії з розвитку замкового туризму;

– на підставі аналізу практики використання замкових споруд для розвитку туризму Шотландії сформулювати рекомендації для туристичної галузі України.

Об’єктом дослідження є замковий туризм Шотландії.

Предметом дослідження є історичні передумови та сучасний стан замкового туризму у Шотландії, а також пам’ятки фортифікаційного зодчества як важливий туристичний ресурс Шотландії.

Методи дослідження. Вивчення особливостей розвитку і сучасного стану замкового туризму Шотландії базується на фундаментальних наукових принципах об’єктивності, діалектики, яка передбачає розгляд явища у процесі розвитку та взаємозв’язку всіх його елементів, та історизму. Під час дослідження були використані загальнонаукові методи пізнання. За допомогою методу аналізу були розглянуті різні типи замків і фортець Шотландії, їх місце у туристичній галузі. Метод синтезу був застосований для вивчення замкового туризму Шотландії як єдиного цілого, формулювання висновків та узагальнень. Ретроспективний метод був застосований для аналізу історії Шотландії як підґрунтя для формування мережі замків, фортець, оборонних веж країни. За допомогою методу аналогії було здійснене порівняння замкового туризму Шотландії та України.

Інформаційною основою дослідження слугують матеріали урядових і туристичних сайтів Шотландії, статистичні дані, розміщені на офіційних порталах державних органів Шотландії.

Ступінь вирішення проблеми в дослідженні та практичне значення одержаних результатів. Теоретичне значення дослідження, здійснене у кваліфікаційній роботі, полягає в аналізі замкового туризму Шотландії, а також у формулюванні на підставі цього аналізу пропозицій, які можуть сприяти ширшому використанню замків і фортець України як національних туристичних ресурсів. **Наукова новизна** кваліфікаційної роботи полягає у тому, що замковий туризм Шотландії до того не перебував у центрі уваги вітчизняних дослідників.

Результати, отримані в ході дослідження, можуть бути використані під час підготовки здобувачів вищої освіти з туризмознавчих спеціальностей, а також у практичній діяльності туристичних підприємств при розробці екскурсійних маршрутів. Крім того, висновки, сформульовані у роботі, можуть бути корисними для фахівців туристичної галузі при розробці інвестиційних проєктів, спрямованих на відродження замків і фортець України.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні положення та результати дослідження були представлені під час доповіді на Міжнародній науково-практичній відеоконференції «Adorbemperlinguas. До світу через мови» (Київ, КНЛУ, 25 травня 2022 р.).

Обсяг і структура кваліфікаційної роботи. Структура і обсяг кваліфікаційної роботи зумовлені специфікою завдань і предмету дослідження. Курсова робота складається із титульної сторінки, змісту, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Кількість сторінок основного тексту – 51, загальна кількість сторінок – 64, кількість використаних джерел – 32.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ

1.1. Теоретичні підходи до визначення замкового туризму

Культурно-пізнавальний туризм – це вид туризму, головною метою якого є огляд та ознайомлення з визначними об'єктами культурно-історичної спадщини, особливостями матеріальної і духовної культури населення країни, регіону чи окремого населеного пункту [2, с. 8].

До різновидів культурно-пізнавального туризму відносять:

- міський туризм – знайомство з містом як об'єктом туризму, відвідування т.зв. «історичних міст», що мають багату культурну спадщину і є центрами сучасного культурного життя;
- історичний туризм – знайомство з місцями певних історичних подій, особистостями, що відігравали значну роль в історії певного регіону чи країни;
- археологічний туризм – відвідування археологічних пам'яток, розкопок;
- літературний туризм – відвідування місць, пов'язаних з літературною спадщиною країни чи народу, визначними творами чи літераторами;
- музейний туризм – різновид туризму, що базується на використанні туристичного потенціалу музеїв та територій що до них прилягають;
- замковий туризм – вид туризму, який пов'язаний із відвідуванням та ознайомленням з різного роду фортифікаційними (оборонними) спорудами, головним чином замками;
- етнотуризм – це різновид туризму, який передбачає організацію туристичних поїздок у регіони історичного проживання певного етносу для ознайомлення з його матеріальною та духовною культурою, збереженою в автентичному середовищі.

Таким чином, замковий туризм є одним з різновидів культурно-пізнавального туризму. Основним ресурсом для розвитку останнього є оборонні споруди або пам'ятки фортифікаційного будівництва.

Оборонна архітектура – це одна з надзвичайно важливих складових історичної пам'яті будь-якої нації. Споруди оборонного типу зводили для захисту від нападів ворожих народів або країн, для захисту феодала та його родини під час міжусобних війн за доби Середньовіччя. Крім того, мури замків захищали можновладців від народних повстань і бунтів.

Одним з різновидів споруд фортифікаційного типу є замки. Під замком розуміють будівлю (або комплекс будівель), що поєднує в собі житлові та оборонно-фортифікаційні завдання. У найбільш поширеному значенні слова – це укріплене житло феодала в середньовічній Європі.

До наших часів залишилось досить значна кількість споруд фортифікаційного типу. Чимала їх кількість знаходиться на теренах Західної Європи – регіону, де у Середні віки феодалізм набув класичного вигляду, а отже супроводжувався численними феодалськими війнами.

Водночас слід зазначити, що пам'ятки оборонної архітектури досить різноманітні і на вичерпуються лише замками. Кожна історична доба та кожний регіон потребував власних видів і типів оборонних споруд, які були найбільше пристосовані до оборонних потреб краю.

Науковці різних країн досить плідно займаються вивченням типології, архітектурних особливостей, історичної долі споруд оборонного типу. Зокрема, український дослідник О. Мацюк [3] запропонував класифікацію подібних об'єктів, в якій виділив оборонні монастирі, церкви, костели, синагоги, оборонні дзвіниці (рис. 1.1).

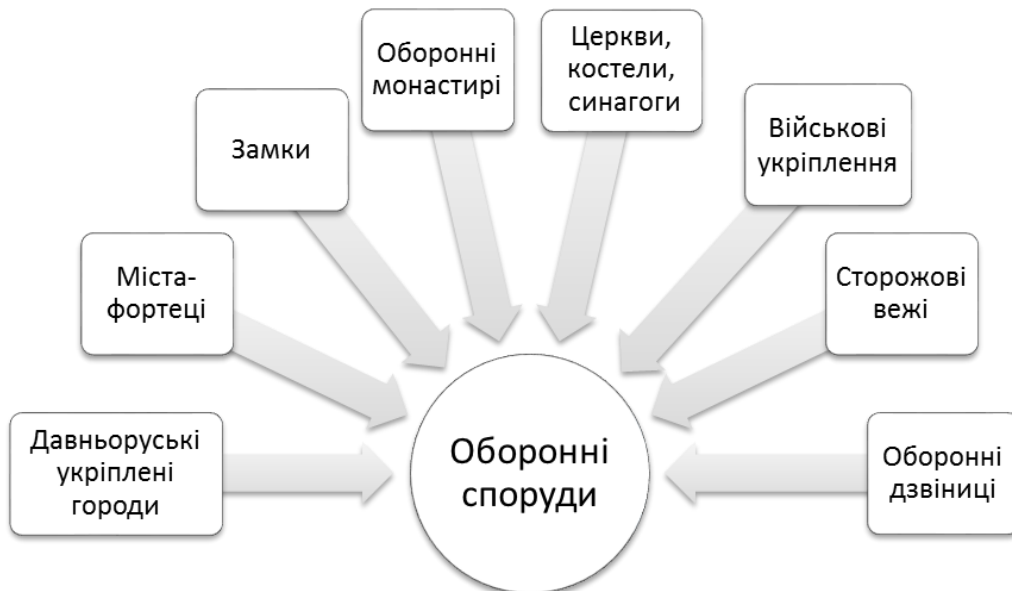


Рис. 1.1.Класифікація оборонних споруд за О.Мацюком [3]

Знаний український архітектор В. Заболотний був одним з перших дослідників, який розглянув пам'ятки фортифікаційного мистецтва з точки зору їх функціонального використання на сучасному етапі. Він запропонував підходити до їхньої класифікації за такими трьома критеріями:

- архітектурна цінність споруди;
- історична цінність;
- сучасна суспільна цінність пам'ятки.

Ці критерії, при умові сприйняття пам'ятки через високі ціннісні орієнтири, об'єктивно формують суть їх туристичного функціонального використання. Загалом пам'ятки архітектури своїми формами, «ритмами», образами, здатні відбивати матеріальне й духовне життя суспільства певного історичного періоду: суспільний устрій, рівень розвитку економіки, світогляд, культуру, побут, традиції населення. Як результат колективної творчості іноді цілого покоління, така пам'ятка архітектури вбирає в себе цілий пласт суспільного досвіду спільноти, що мешкає на даній території.

Отже, історична цінність пам'яток архітектури полягає передусім в їх пізнавальній ролі як джерелі історичної інформації. Це у повному обсязі стосується пам'яток фортифікаційного будівництва, оскільки об'єкти оборонної архітектури яскраво й наочно «розповідають» історію регіону. Значна кількість

замків, що збереглося до наших днів у різних країнах, є визначними пам'ятками історії та культури та магнітом для туристів зі всього світу

1.2. Історичні передумови будівництва замків Шотландії

Шотландія – країна у Західній Європі, що входить до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії (рис. 1.2). У минулому цей регіон був незалежним королівством з багатими традиціями та історією. У 1707 році завдяки Унії між двома королівствами – Англією та Шотландією – постала нова держава Велика Британія. Але довгий самостійний історичний шлях Шотландії, сповнений героїчної боротьби з Англійським королівством, яке впродовж століть намагалося завоювати свого північного сусіда, дуже цінується сучасним шотландським суспільством.

Історичне минуле Шотландії репрезентовано у регіоні численними пам'ятками, які із задоволенням відвідують туристи з різних країн. У Шотландії залишилося багато середньовічних замків, а мальовнича природа підкорює серця романтиків. Колись ця горбиста країна з північним кліматом і хоробрими жителями постійно воювала зі своїми сусідами – англійцями, які неодноразово вторгалися в Шотландію. Недаремно девіз шотландської корони в перекладі з латині звучить як «Ніхто не зачепить мене безкарно» [4, с. 12]. І, як показує історія шотландського народу, цей девіз ніколи не був порожніми словами.

Історично одна з найбільш бідніших країн Європи, Шотландія зробила великий внесок у політичні та практичні теорії прогресу. Ці ідеї оформились у часи шотландського Просвітництва завдяки таким філософам, як Френсіс Хатчесон, Адам Сміт та Девід Юм, які розглядали людство як продукт історії а «прагнення до щастя» – як невід'ємне право. Цей прогресивний ідеал став суттєвим внеском у розвиток сучасної демократії [13]. Шотландці також відіграли важливу роль у багатьох важливих наукових і технологічних інноваціях у світі: винахідники, інженери та підприємці, такі як Олександр

ГремБелл, Джеймс Уатт, Ендрю Карнегі та Джон Макадам, сприяли популяризації Шотландії далеко за її межами [13].



Рис. 1.2.Сучасна Шотландія на карті світу [4]

Відносини Шотландії з Англією, з якою вона утворила Сполучене Королівство Великобританії, довгий час були складними. Недивлячись на значний вплив Англії, Шотландія довгий час відмовлялася вважати себе чимось іншим, ніж окремою країною. Шотландці надзвичайно цінують своє історичне минуле, легенди і перекази, фольклор, традиції та звичаї, намагаючись зберегти національну ідентичність. Зберігають вони і власну шотландську мову [23]. Единбург – столиця Шотландії, що має велике історичне значення та є одним з головних культурних центрів Європи. Іншими значними шотландськими містами є Глазго, Данді, Абердін і Перт, усі вони – центри промисловості, транспорту та торгівлі.

Історія Шотландії захоплююча і складна; на її територіях були римські воїни, вікінги, знатні клани, могутні правлячі монархи, освічені філософи. Шотландія пережила надзвичайне зростання і зміни протягом свого життя – це місце, яке було багато разів заселено і яке внесло величезний внесок у світову культуру та суспільну думку.

Історія Шотландії почалася з приходом Римської імперії. Незважаючи на будівництво двох вражаючих укріплень – стіни Адріана для захисту північного

кордону та стіни Антоніна через Центральну Шотландію для просування її вперед – римляни так і не завоювали Каледонію (тодішня назва Шотландії). Не в змозі перемогти каледонян і піктів, римляни зрештою відступили і з часом відступили і від Британії. Значна частина 60-кілометрової стіни Антоніна збереглася, і у 2004 році вона була внесена до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Вал Адріана внесений до списку раніше, ще у 1987 році (об'єкт «Укріплені рубежі Римської імперії»).

Наприкінці VIII століття Шотландія опинилася на шляхах набігів вікінгів (норманів). Вікінги були досвідченими моряками, і близько 800 року нашої ери вони почали мігрувати з Норвегії та Данії, перетинаючи Північне море. Одні загони грабували місцеве населення, узбережні містечки, християнські церкви, але частина з них оселилася в Шотландії та на її північних острівних архіпелагах.

Історія Шотландської держави зазвичай розпочинають з 843 року. Першим королем був Кеннет I Макалпін, який завдяки династичному шлюбу зумів об'єднати розрізнені королівства піктів і скоттів. Нова держава отримала назву Альби, а у латинських джерелах – Скоттія (по назві одного з кельтських народів). У 1018 році до складу держави увійшла частина королівства англів – Північна Нортумбрія, а трохи пізніше, у 1034 році, в результаті династичних зв'язків постало Королівство Шотландія.

Славетна і героїчна історія Шотландії неодноразово надихала митців на створення видатних творів. Назавжди увічнений у вигаданому переказі Вільяма Шекспіра, Макбет є, мабуть, одним із найвідоміших шотландських королів раннього періоду. Макбет правив як король Альби з 1040 року до своєї смерті в битві в 1057 році [23]. На момент завоювання Англійського королівства Вільгельмом I Завойовником Шотландія вже уконституювалась як незалежна феодальна християнська держава.

Фалезький договір 1174 р. підписаний королем Вільгельмом I Левом Шотландським і Генріхом II Англійським, започаткував період відносного миру між сусідніми державами. За правління шотландських королів

Олександра II (1214–1249 рр.), а потім Олександра III (1249–1286 рр.) економіка королівства розвивалася, більше землі було передано сільському господарству, торгівля з континентом зміцнила економіку, а монастирі та абатства росли та процвітали по всій країні.

Криза престолонаслідування після смерті Олександра III викликала політичну дестабілізацію в Шотландії. Англійський монарх Едуард I прагнув визнання себе сюзереном Шотландії, і розпочав війну з північним сусідом У 1297 році армія Едуарда планувала перетнути річку Форт по Стерлінгського мосту. Вузькістю мосту і незручністю переправи скористався Вільям Воллес із своїм загоном. Битва на Стерлінгському мості 11 вересня 1387 року закінчилася повним розгромом англійського війська, а Воллес перетворився на одну з найвизначніших постатей в історії Шотландії [23]. Англійсько-шотландська війна продовжилася у XIV столітті, коли Роберт Брюс зайняв трон і був коронований королем Шотландії на ім'я Роберта I. Бої тривали до 1314 року до битви при Беннокберні, де Роберт Брюс і його армія перемогли Едуарда II, що стало важливим моментом в історії Шотландії [23].

У листі до папи Іоанна XXII, написаному латиною у 1920 році і підписаному шотландськими баронами та дворянами, була викладена Арбротська декларація, яка проголосила Шотландію незалежним королівством та обґрунтувала її правосуверенітет [23]. Незважаючи на те, що цей документ був значною мірою символічним, декларація залишається важливим документом в історії Шотландії – багато істориків кажуть, що вона надихнула батьків-засновників Америки написати Декларацію незалежності Сполучених Штатів.

Але Англійське королівство не полишало спроб підкорити свого північного сусіда. Новий етап загострення англійсько-шотландських відносин припав на кінець XV – XVI століття, коли в Англії після закінчення Війни троянд до влади прийшла династія Тюдорів. Кульмінація протистояння між королівствами припало на правління шотландської королеви Марії Стюарт. Її перебування на троні ознаменувалося католицько-протестантським конфліктом

і громадянськими заворушенням. Англійська королева Єлизавета I, стурбована можливістю католицької змови проти неї, ув'язнила Марію, а пізніше, після майже 19 років полону, стратила її в замку Фотерінгей у графстві Нортгемптоншир у 1567 році у віці 44 років [23].

Син Марії Стюарт Яків (Джеймс) VI зайняв престол Шотландії, після того, як його мати була змушена підписати зречення, у віці 13 місяців. Пізніше він успадкував престол Англії, після смерті у 1603 році бездітної Єлизавета I, та коронувався англійської короною під ім'ям Якова I (1603–1625 роки). Таким чином, на чолі Англії та Шотландії опинилися монархи шотландської династії Стюартів. Ця подія увійшла в історію як Союз корон.

У 1707 році Акт про Унію ще більше наблизив Шотландію до Британії. Був утворений єдиний парламент Сполученого Королівства Великобританії у Вестмінстерському палаці. Але цей крок не призвів до вирішення всіх проблем між двома політичними утвореннями. Унія не змогла знищити прагнення певних шарів шотландського суспільства до незалежності. Англії довелося ще декілька десятиліть боротися з проявами шотландського сепаратизму.

Битва при Каллодені в 1746 році була останнім повстанням яacobітів (прихильників шотландської незалежності, які намагалися добитися реставрації Якова II на англійському престолі) і останньою битвою на британській землі [23]. Яcobіти не могли зрівнятися з ганноверською армією – битва тривала лише годину, і армія повстанців була розгромлена. Після поразки яacobітів під Каллоденом почався новий період. З метою асиміляції горців було введено ряд законів: носити традиційний клітчатий одяг було заборонено, а вождів кланів позбавили прав на юрисдикцію.

Але Шотландія відома не лише своїми видатними борцями за національну незалежність. Ідей та концепції шотландських філософів доби Просвітництва вплинули на трансформацію сучасного світу. Вони були активними учасниками європейського інтелектуального руху, що прагнув зрозуміти світ природи та людський розум і охоплював філософію, хімію, геологію, інженерію, технології, поезію, медицину, економіку та історію. Такі

фігури, як Томас Гоббс, Девід Юм, Адам Сміт, Роберт Бернс і сер Вальтер Скотт, всесвітньо відомі своїми досягненнями у галузі науки і мистецтва.

Промислові досягнення та багатство, накопичене в результаті торгівлі тютюном, цукром і бавовною, стали вагомою силою розвитку Шотландії на початку XIX століття. Країна вступила у фазу індустріального розвитку, який супроводжувався зростанням міст, створенням фабрично-заводської промисловості, розвитком важкої промисловості. Видобуток корисних копалин, суднобудування та текстиль були дуже важливими для розвитку Шотландії в цей час [23].

На території сучасної Шотландії оборонні споруди, в тому числі і замки, почали будувати з початком феодального ладу в дванадцятому столітті. Спочатку вони представляли собою особливий тип, названий «мотт і бейлі». Дерев'яну фортецю будували на насипному земляному пагорбі (мотт). Мотт розташовувався на території великого двору (бейлі), який обносили частоколом.

В епоху Пізнього Середньовіччя були побудовані нові замки в Шотландії, які могли розмістити великі гарнізони. Поява вогнепальної зброї докорінно змінило характер замкової архітектури. Виникла необхідність створення певних пристосувань для його використання – гарматних портів, платформ для установки знарядь, міцних стін, здатних чинити опір при бомбардуванні.

В епоху Відродження замки Шотландії перебудовувалися відповідно нових історичних умов, поступово втрачаючи своє оборонне значення. Власники робили свої резиденції більш комфортними для проживання. У країні з'являється новий тип палацового замку.

Нова традиція в будівництві почалася з палацу Лінлітгоу (поруч з містом Лінлітгоу). Слід зазначити, що елементи середньовічного замку, королівського палацу, будинку-вежі активно використовувалися при зведенні баронських особняків. Але при всій своїй схожості з замками вони вже не були такими. Це приклади унікального архітектурного стилю, названого «шотландським баронським». Його поява датується періодом 1560-х років. Деякі з будинків

баронів, наприклад, Крегівар (рис. 1.3) або Балморал (обидва в області Абердиншир) отримали горду назву «замки Шотландії».



Рис. 1.3. Середньовічний шотландський замок Крегівар в Абердинширі

Ці особняки пробуджують великий інтерес не тільки до їх добре збереженим екстер'єру і інтер'єрів, а й до навколишнього середовища – прекрасним паркам і садам.

Таким чином, історичний розвиток Шотландії сповнений бурхливих подій. Впродовж декількох століть ця країна вела постійну боротьбу з Англійським королівством за незалежність, що обумовило появу на її теренах численних фортифікаційних споруд. Зараз замки, які збереглися, є важливим туристичним ресурсом Шотландії.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ В ШОТЛАНДІЇ

2.1. Особливості фортифікаційного будівництва Шотландії

Історико-культурна спадщина – це матеріальні та духовні цінності, створені у минулому, які мають значення для збереження і розвитку самобутності народу і є його внеском у світову цивілізацію. Нерухомі об'єкти історико-культурної спадщини (пам'ятки історії та культури) становлять його матеріальну основу і формують національне історико-культурне середовище.

Перші споруди замкового типу стали споруджувати ще за часів Древнього Риму та Візантії. Однак розквіт цього мистецтва в Європі припав на епоху Середньовіччя. Зародження традиції будівництва замків у Середньовічній Європі бере свій початок з кінця X століття і до XIV століття досягає свого розквіту (рис. 1.4).



Рис. 1.4. Типове зображення середньовічного європейського замку

На початку Середніх Віків Європа переживала добу феодальної роздробленості складалася з безлічі невеликих феодальних держав, і локальні конфлікти між сусідніми королівствами були звичайним явищем.

Із закінченням доби Середньовіччя наприкінці XV – на початку XVI століть ідеї Ренесансу поступово охоплюють всю Європу.

Відтепер європейські монархи розуміють, що могутність може визначатися не лише силою зброї, а й розвитком культури, способом життя, багатством і витонченістю. Починають змінюватися і замки.

Шотландські замки – це будівлі, що поєднують укріплення і резиденцію, побудовані в межах сучасної Шотландії. Замки з'явилися в Шотландії із зародженням феодалізму в XII столітті. Спочатку це були дерев'яні мотт-і-бейлі конструкції, але багато з них були замінені кам'яними замками з високою завісою. У пізньому Середньовіччі були побудовані нові замки, деякі у більших масштабах як замки «обслуговування», які могли підтримувати великий гарнізон. Порохове озброєння призвело до використання гарматних портів, платформ для кріплення гармат і стін, пристосованих для протидії бомбардуванню.

Багато замків доби Пізнього Середньовіччя, побудованих на кордонах, були у формі баштових будинків, менших веж або простіших будинків-баст. З п'ятнадцятого століття почалася фаза ренесансного палацового будівництва, яка перетворила їх на палаци замкового типу, починаючи з Лінлітгоу. Елементи середньовічних замків, королівських палаців і будинків-веж були використані при будівництві шотландських баронських садибних будинків, які були побудовані в основному для комфорту, але виглядом були схожі на замок [26, с. 11].

У сімнадцятому та вісімнадцятому століттях військове значення замків зменшилося, але вони дедалі більше ставали туристичними об'єктами. Елементи шотландського баронського стилю будуть відроджені з кінця вісімнадцятого століття, і популярність цієї тенденції підтвердиться відбудовою замку Балморал у дев'ятнадцятому столітті та його перетворенням на улюблену

резиденцію королеви Вікторії. У ХХ столітті були лише поодинокі приклади нових споруд, побудованих під впливом замкового стилю. Багато будинків-веж були відремонтовані, а багато замків були передані Національному фонду Шотландії та відкриті для громадськості [26, с. 11].

Замки, у значенні укріпленої резиденції лорда або вельможі, з'явилися в Шотландії внаслідок централізації королівської влади в XII столітті [26, с. 11]. До 1120-х років існує дуже мало доказів існування замків у Шотландії. Давид I Шотландський (роки правління 1124–1153) провів час при дворі Генріха I Англії, ставши графом Хантінгдоном, і повернувся до Шотландії з наміром поширити королівську владу на всю країну та модернізувати військові технології Шотландії, включаючи впровадження будівництва замків [26, с. 11]. Шотландський король заохочував нормандських і французьких дворян оселитися в Шотландії, запровадивши феодальний режим землеволодіння та використання замків як спосіб контролю над суперечливою шотландською знаттю.

Історик Ліз Халл припускає, що створення замків у Шотландії було «менш пов'язаним із завоюванням», а більше зі «встановленням системи управління» [20]. В основному це були дерев'яні споруди, увінчані дерев'яною вежею та оточені огорожею, зазвичай оточені ямою (ровом) та частоколом та з'єднані дерев'яним мостом. Вони відрізнялися за розміром від дуже великих, таких як *BassoffInverurie*, до більш скромних дизайнів, таких як *Balmacellan*.

Потреба в товстих і високих стінах для оборони змусила використовувати економічні методи будівництва, часто продовжуючи шотландську традицію будівництва з сухого каменю, який потім покривали вапняною штукатуркою або обробляли для захисту від атмосферних впливів і однорідного вигляду. На додаток до баронських замків були королівські замки, зазвичай більшого розміру, які забезпечували оборону, житло для мандрівного шотландського двору та місцевий адміністративний центр. До 1200 року вони включали укріплення в Ері та Бервіку.

У Шотландії Олександр II (1198–1249) та Олександр III (1241–1286) здійснили ряд проектів будівництва замків у більш сучасному стилі. Рання смерть Олександра III спричинила конфлікт у Шотландії та інтервенцію Англії під керівництвом Едуарда I у 1296 році. Війни за незалежність привели до завершення цієї фази будівництва замку й розпочали нову фазу облогової війни [25].

Коли Едуард I вторгся в Шотландію, він привіз із нові технології облоги замків, що призвело до швидкого падіння великих оборонних споруд. Единбурзький замок впав протягом трьох днів, а замки Роксбург, Джедбург, Данбар, Стірлінг, Ланарк і Дамбартон здалися англійському королю [25]. Подальші англійські облоги, такі як атаки на Ботвелл і Стірлінг, знову використовували значні ресурси, включаючи гігантські облогові машини та великі команди шахтарів і каменярів. У результаті Роберт Брюс (1306–1329) пішов шляхом знищення замків, замість того, щоб дозволити фортеці легко відвоювати, а потім утримувати.

Після війн за незалежність почали будуватися нові замки, часто у більших масштабах, як замки для «обслуговування», для розміщення утриманих військ. Рання порохова зброя була представлена в Шотландії в 1330-х роках. Нову технологію почали запроваджувати у шотландських замках у 1380-х роках, починаючи з Единбурга [30, с. 14]. У XV столітті порохова зброя докорінно змінила характер замкової архітектури.

Існуючі замки були адаптовані для використання нової зброї шляхом включення гарматних портів «замкової щілини», платформ для кріплення гармат і стін, які були пристосовані для протидії бомбардуванню. Рейвенскрейг – це, ймовірно, перший замок на Британських островах, побудований як артилерійський форт, включаючи бастіони «D-форми», які краще протистоять гарматному вогню і на яких можна встановити артилерію [30, с. 14].

Найбільша кількість укріплень доби Пізнього Середньовіччя у Шотландії побудованих вельможами, близько 800 з них мали за проектом вежі. Менші

версії баштових споруд у південній Шотландії були відомі як пілінгові вежі або будинки з пеле. Оборона будинків-веж передусім мала на меті забезпечити захист від невеликих рейдерських груп і не мала на меті чинити значний опір організованому військовому нападу.

Починаючи з чотирнадцятого століття, замки були побудовані по обидва боки кордону з Англією. Позбавлення Якова IV (1488–1513) панування над островами у 1494 році призвело до будівництва веж у всьому регіоні [31, с. 76]. Велике будівництво та перебудова королівських палаців, ймовірно, розпочалося за Якова III (правління 1460–1488) і прискорилося за Якова IV, досягнувши свого піку за Якова V (правління 1513–1542). Вони використовували доходи, щоб встановити свою владу в королівстві різними способами, включаючи будівництво величних замків шляхом розширення та модифікації існуючих укріплень. Вважалося, що ці будівлі відображають вплив стилю Відродження.

Лінлітгоу вперше був побудований за Якова I під керівництвом майстра роботи Джона де Уолтуна і називався палацом. Очевидно, вперше цей термін у країні використовувався з 1429 року. Є свідчення того, що італійські каменярі працювали на Якова IV, під час правління якого було завершено будівництво Лінлітгоу, а інші палаци були перебудовані в італійському стилі [31].

Зміна архітектурного фокусу відображала зміну політичних союзів, оскільки Яків V уклав тісний союз з Францією під час свого правління. Споруди, які постали за його правління, значною мірою нехтували острівним стилем, прийнятим в Англії за Генріха VIII, і набули виразно європейських форм, починаючи з Лінлітгоу. За ним послідували перебудови в Голіруді, Фолкленді, Стірлінгу та Единбурзі, що визначення Роджером Мейсоном як «одні з найкращих зразків архітектури епохи Відродження у Британії» [21].

У період французької інтервенції в 1540-х і 1550-х роках, наприкінці війни «грубого залицяння», Шотландія отримала захищений кордон із серією земляних фортів і доповнень до існуючих замків [21]. Вони включали зведення окремих бастіонів в Единбурзі, Стірлінгу та Данбарі. Унікальний стиль великих

приватних будинків у Шотландії, пізніше відомий як шотландський баронський, виник у період 1560-х років [21]. У ньому збереглися багато рис середньовічних замків із високими та товстими стінами, які були значною мірою застарілими завдяки пороховій зброї і, можливо, були під впливом французьких мулярів, яких привезли до Шотландії для роботи над королівськими палацами.

У 1603 році шотландський король Яків VI успадкував корону Англії, принісши період миру між двома країнами. Королівський двір виїхав до Лондона, і в результаті – за винятком випадкових візитів – будівельні роботи на королівських замках на північ від кордону в основному припинилися. Королівські замки Единбург, Думбартон і Стірлінг, а також Данстаффнейдж, Даноллі, Блекнес і Рутвенський замок продовжували використовуватися як укріплення [31].

Потужні і суворі замки феодалів перестають служити тільки лише оборонним цілям. Вони перебудовуються, спускаються з пагорбів в долини і починають гармоніювати з природним ландшафтом. Тепер найбільша увага приділяється палацовій частини замку. Інтер'єр заповнюється новими меблями і предметами мистецтва. Аскетичні феодальні житла перетворюються на розкішні королівські резиденції.

На початку XVIII століття зміна ролі замків у суспільстві на Британських островах була майже завершена. Інновації в пороховій зброї та артилерії вже давно зробили традиційні стіни замку застарілими у військовому відношенні, а похмурі старовинні вежі поступилися на користь неукріплених замських будинків і замків, що відображало відносну демілітаризацію внутрішньої політики.

Централізація державної влади в цей період означала, що потреба кожного лорда безпосередньо захищати свої землі зменшилася, а отже зникла й потреба у відповідних будівлях. Замки завжди були певною мірою символами знатності і могутності роду, якому вони належали, у нові часи ця символіка

стала домінуючою цінністю, яка обумовлювала на їх збереженням і розвиток [14].

З кінця вісімнадцятого століття замки поступово перетворюються на туристичні об'єкти. Замок Блер був популярним місцем завдяки своїм ландшафтним садам, а замок Стірлінг – через його романтичні історичні події [19]. Тури ставали все більш популярними протягом дев'ятнадцятого століття, зазвичай починаючи з Единбурга, а потім далі на північ, використовуючи переваги розширення залізничної та пароплавної мереж. Поступово до цього «ланцюга» приєдналися інші замки, а замок Каудор став популярним, коли залізнична лінія досягла північного форту Вільям [19].

Починають складатися путівники шотландських замків. У них вміщували історичні розповіді про місця їхнього розташування, часто спираючись на подробиці сюжетів романтичних романів. Романи сера Вальтера Скотта, дія яких відбувається у замках Шотландії, також сприяли популяризації цих споруд, у тому числі Танталлон, який був показаний у поемі «Марміон» (1808) [19].

У Шотландії відбулося відродження замків наприкінці вісімнадцятого та дев'ятнадцятого століть як частина ширшого руху відродження готики. Були побудовані нові будинки та реконструйовані існуючі в готичному та шотландському баронському стилях. Замок Інверарей, побудований з 1746 року за проектом Вільяма Адама, є одним із перших будинків у новому стилі [19].

Будівлі його сина Роберта Адама в цьому стилі включали Меллерстейн і Веддерберн у Бервікширі та СетонХаус у Східному Лотіані, але найбільш чітко це видно в замку Калзін, Ершир, реконструйованому Адамом у 1777 року [19]. Це були переважно звичайні споруди в палладіанському стилі, які включали деякі зовнішні особливості шотландського баронського стилю.

На початку дев'ятнадцятого століття був споруджений Ебботсфорд, резиденція Вальтера Скотта, який став зразком відродження баронського стилю. Шотландські архітектори часто вдосконалювали та покращували існуючі замки [19].

Після Першої світової війни будівництво замкових споруд припинилось. Окремі приклади замків включають будинки, які поєднують сучасні та традиційні елементи, такі як Бротон-плейсБезілаСпенса (1936) і замок Гленскірлі, Стерлінгшир (2007). Реставрація замків почалася на початку двадцятого століття з проектів, включаючи реконструкцію замку Дуарт на Маллі та повну реконструкцію ЕйлінДонан.

Зараз у Шотландії налічується понад 3000 замків, тобто приблизно по одному на кожні 100 квадратних миль. Деякі замки в даний час використовуються як резиденції, від деяких залишилися тільки руїни. Але кожен з них має свою неповторну історію. Тому всі замки Шотландії є унікальними. Замки Шотландії – це історія цієї країни.

Адже така велика кількість замків зумовлена героїчним, сповненим битвами і кривавим минулим з численними вторгненнями (нормани, вікінги і римляни – лише деякі з них) і практично безперервним конфліктом між Шотландією і Британією, який тривав до початку XVIII століття) (рис. 1.5). Той факт, що так багато замків збереглося до сих пір, свідчить про майстерність і далекоглядність стародавнього шотландського народу, який їх побудував.

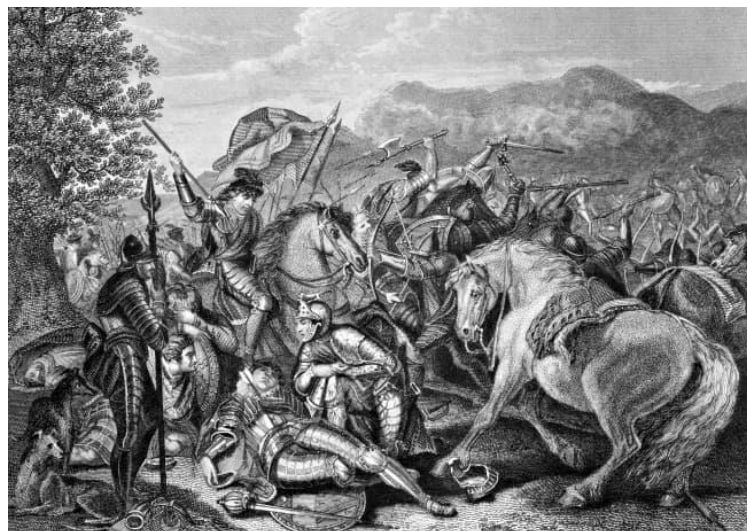


Рис. 1.5. Шотландські та англійські війська в битві при Оттерберні, 1388 р. [5]

Шотландські замки тісно пов'язані з кланами Шотландії та шотландської монархією. Кожен клан мав замок на своїй території, де жив вождь і його сім'я. Через турбулентний характер шотландської історії (включаючи значне суперництво кланів) іноді ці замки переходили з рук у руки, часто неодноразово, між конкуруючими кланами. Протягом століть багато замків відвідували члени королівської сім'ї і знамениті шотландці, їх часто використовували як місця притулку й безпеки [5]. Багата історія Шотландії переплетена з історією її замків.

Сьогодні багато замків, які були відремонтовані і збереглись в хорошому стані, все ще перебувають у приватній власності, будучи офіційною резиденцією певного шотландського клану або будинком королівської сім'ї.

Таким чином, замковий туризм є одним з різновидів історико-культурного. Він охоплює відвідування замків та інших пам'яток фортифікаційної архітектури. У часі феодалізму вони відігравали важливу роль як споруди, покликані захистити їхніх власників (якщо це були приватні резиденції знаті) або мешканців міст і містечок від нападів ворогів.

Особливо багато замків збереглося у країнах Західної Європи, у тому числі у Шотландії. Її бурхлива історія, сповнена боротьбою з Англійським королівством за збереження незалежності, сприяла фортифікаційному будівництву. Замки Шотландії були побудовані переважно в період з XI по XIV століття, у часи найбільшого напруження національних сил у боротьбі за суверенітет свого королівства. Зараз замки, які збереглися, є важливим туристичним ресурсом Шотландії.

2.2. Характеристика замків Шотландії як туристичного ресурсу

З середини 1960-х років у Шотландії відбувся помітний зсув зайнятості від виробництва до сфери послуг, включаючи туризм, причому на сферу послуг припадає майже в чотири рази більше робочих місць, ніж на виробничий



сектор. Приватні послуги становлять близько двох п'ятих ВВП Шотландії, тоді як державні послуги становлять більше однієї п'ятої. Роздрібна торгівля також є важливим джерелом робочих місць у Шотландії.




Туризм є важливим сектором економіки Шотландії, причому особливо велика зайнятість спостерігається у готельному бізнесі. Більшість відвідувачів приїжджає з інших частин Шотландії або Великобританії, але понад два мільйони щорічно приїжджають з-за кордону, зокрема зі Сполучених Штатів Америки Німеччини, Франції та Ірландії. Серед найпопулярніших визначних пам'яток – сільські парки Шотландії, від тих, що навколо Великого Глазго та долини Клайд, до менш доступних Хайленд; культурні установи Единбурга та Глазго; палац Голірудхаус і численні історичні будинки країни; і замки Единбург, Стірлінг, Уркхарт і Блер. Найпопулярнішим напрямком за кордоном для шотландських туристів, безумовно, є Іспанія, включаючи Балеарські та Канарські острови; крім того, багато подорожують в інші європейські країни та Сполучені Штати.


Історична Шотландія піклується про більш ніж 300 об'єктів нерухомості, всі з яких є загальнодоступними. До них відносяться деякі з найвідоміших замків Шотландії, включаючи Единбург і Стерлінг, а також численні вежі і руїни оборонних споруд [6, с. 2].



LandmarkTrust (британська благодійна організація збереження архітектурних пам'яток) відновлює і експлуатує історичні будівлі в якості будинків відпочинку,] Деякі замки знаходяться в управлінні місцевого уряду і підтримуються фондами збереження будівель та іншими благодійними організаціями.



Список найбільш відвідуваних замків Шотландії, що дозволяють насолодитися архітектурною та історичною величчю цієї маленької, але багатолюдної країни, наведено в таблиці 2.1.




Назва об'єкту	Локація	Опис	Зображення об'єкта
Единбурзький замок	Единбург	Збудований в XI ст. в центрі столиці Шотландії є найбільш відвідуваним замком країни. Саме тут зараз зберігаються Королівські коштовності Шотландії, знаходиться каплиця Св. Маргарити XII ст. і декілька музеїв.	
Замок Бремар	Абердиншир	Збудований як сімейна резиденція графа Мара в XVIIст, протягом багатьох років він служив і іншим цілям, будучи навіть фортецею і гарнізоном. На сьогодні є домом сім'ї Фаркуарсон. Серед пам'яток – колекції особистих речей, що мають історичну цінність.	




<p>Замок Балморал</p>	<p>Баллатер</p>	<p>З середини XIX ст. був приватним будинком відпочинку королівської сім'ї. Сьогодні це великий маєток, оточений лісом, зустрічає туристів сувенірними магазинами, кафе та різними виставками.</p>	
<p>Замок Блер</p>	<p>Пітлохрі</p>	<p>Будинок сім'ї Атол з XIII ст., замок Блер був ареною багатьох бурхливих історичних подій. Збудований у баронському стилі. На території замку знаходиться сад Геркулеса і руїни церкви Святої Нареченої.</p>	
<p>Замок Інверрей</p>	<p>Інвервей</p>	<p>Побудований у XVIII ст., замок є прикладом готичного архітектурного стилю відродження. Приватна резиденція</p>	

		герцогів Аргайлів. Частина замку відкрита для туристів.	
Замок Кавдорський	Нерн	Збудований уXV ст., резиденція сім'ї Кавдорських. Серед головних його пам'яток – унікальна художня колекція картин і скульптур 20 ст. Резиденція короля Макбета у п'єсі Шекспіра. На його території працюють сувенірний та книжковий магазини, ресторани.	
Замок ЕйліанДонан	Дорн	Один із найбільш красивих замків Європи. Збудований на маленькому острові в XVII ст., відновлений уXX ст. Види острова – бонус для відвідувачів замку з заворожуючими інтер'єрами із різними артефактами та	

		зброєю.	
Замок Данноттар	Стоунхейвен	Розташований на високій скелі з видом на Північне море, вигідно відрізняється драматичною аурою. Руїни замку, побудованого в XV-XVI ст., були відновлені, після чого замок був відкритий для відвідування.	
Замок Глеміс	Глеміс, поблизу Единбурга	Один з найвідоміших замків Шотландії. Дім дитинства королеви Єлизавети і принцеси Маргарет. У даний час замок є резиденцією графів Кингхорна і Стратмора, але його інтер'єри і прекрасні сади доступні туристам.	

<p>Замок Стерлінг</p>	<p>Стерлінг</p>	<p>Один із найбільших замків Шотландії XII ст., відомий тим, що брав участь у багатьох важливих епізодах шотландської історії, включаючи війни за незалежність. Місце коронації шотландських королівських осіб. Сьогодні минулі дні слави споруди відроджуються завдяки парадом та історичним костюмованим виставам.</p>	
<p>Замок Данноттар</p>	<p>Гольспи</p>	<p>Збудований на початку XIII ст., був резиденцією графів і герцогів Сазерлендских. Крім цікавої історії цього місця, відвідувачі зацікавлені архітектурою з елементами французького і готичного стилю.</p>	

Замок Файви	Абердиншир	<p>Вражаюча архітектурна пам'ятка Шотландії, що має 800-річну історію. Замок XVIII століття наповнений важливими артефактами і антикваріатом, які говорять про його колишні дні.</p>	
Замок Килчурн	Далмали	<p>Збудований на скелястому півострові біля озера Лох-Ав, замок XV ст. може похвалитися вражаючим видом. Відкритий для відвідувань. Одне з найбільш фотографованих місць в Шотландії.</p>	
Замок Броді	Броді	<p>Архітектурне диво XVI ст., є частиною Національного фонду Шотландії. У замку, колишньої резиденції родини Броді, зберігаються колекції творів</p>	

		<p>мистецтва та вишукані меблі.</p> <p>Однією із найцікавіших пам'яток на його території є Грайливий сад.</p>	
<p>Замок Карлавелок</p>	Карлавелок	<p>Розташований у природному парку, цей замок був збудований у формі трикутника в XIII ст., з баштами та стінами з пісковика, які контрастують із зеленою рослинністю.</p>	
<p>Замок Блекнесс</p>	Блекнесс	<p>З замку XV ст. відкривається чудовий вид на затоку Файф. Крім того, що він був королівським замком, він встиг побувати в'язницею, а також військовою фортецею.</p>	
<p>Замок Данвеган</p>	о. Скай	<p>Розташований на чудовому острові Скай, замок Данвеган велично височить на березі озера Лох-Данвеган з XIII століття. Будинок вождів</p>	

		<p>клану Маклаудів протягом останніх 800 років, замок є найстарішим постійно житловим замком у країні. Тут зберігаються вражаючі колекції творів мистецтва. По його території організовуються екскурсії з гідом і морські круїзи.</p>	
<p>Замок Кульзеан</p>	<p>Майбол</p>	<p>Одна із найпопулярніших туристичних пам'яток Шотландії в унікальному неокласичному стилі. Територія маєтку складається з заміського парку з 600 акрами садів і лісів. Побудований в XVIII столітті.</p>	

Більшість шотландських замків залишаються у приватній власності, хоча багато з них відкриті для відвідувань. Протягом двадцятого століття ряд споруд був переданий на піклування держави, і тепер вони перебувають у віданні Агентства Історичної Шотландії, яке було створене в 1991 році.

2.3. Сучасний стан замкового туризму у Шотландії

Шотландія – добре розвинений туристичний напрямок, де туризм, відповідає за підтримання 200 тис. робочих місць, головним чином у секторі послуг, а туристичні витрати становлять у середньому 4 млрд фунтів стерлінгів на рік [8]. Наприклад, у 2019 році британські туристи здійснили 18,5 мільйона візитів в Шотландію. Мешканці інших країн здійснили 1,58 мільйона візитів у Шотландію: 24% візитів зі США, 9% – з Німеччини, 8% – з Франції, 7% – з Канади, 6% – з Австралії, 5% – з решти країн Європи.

Шотландія відома як країна з прекрасними пейзажами в поєднанні з тисячами історичних місць та пам'яток. Багатьох людей приваблює своєрідна культура Шотландії.

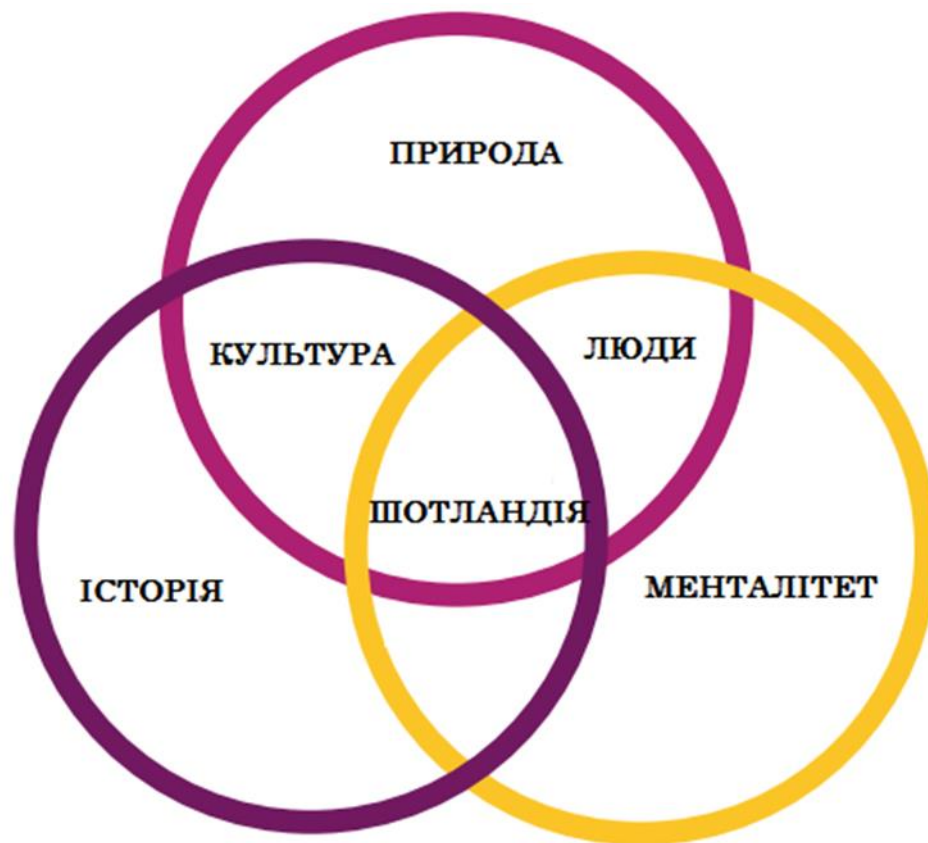


Рис. 2.1. Схема есенції туристичного бренду Шотландії

У доповіді, опублікованій у березні 2021 року Інститутом ФрейзераАлландера при Університеті Стратклайд, вказувалося, що у

Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії «туризм і гостинність зазнали помітних втрат від пандемії», і містилися докладні відомості як про внутрішні, так і про міжнародні візити.

У цьому звіті також дуже докладно розглядалася шотландська індустрія гостинності, в той час ситуація ще не була оптимістичною, і понад 70% підприємств цього сектора повідомляли про більш низькі обороти, ніж зазвичай.

Один із найпопулярніших сайтів Шотландії туристичної тематики «VisitScotland» опублікував дослідження, метою якого було з'ясувати що приваблює туристів у країні найбільше (рис. 2.2). Дослідження здійснене методом опитування іноземних туристів, які відвідали країну в 2019 р.

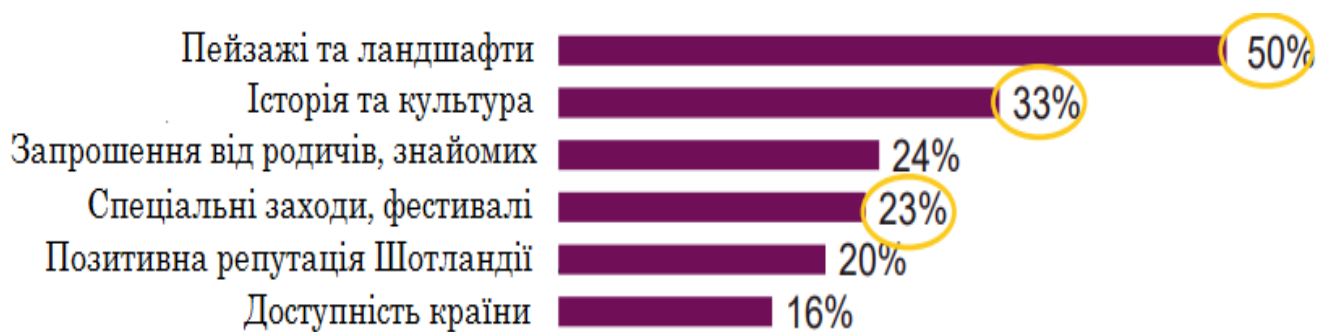


Рис. 2.2 Схема результатів дослідження привабливості Шотландії, як туристичної дестинації

Шотландія сповнена знакових пам'яток, відвідування яких можна колекціонувати. У країні популярні так звані «стежки історії та культури» – розроблені маршрути, що охоплюють декілька туристичних дестинацій для різного типу туристів та виду відпочинку. Особливо такий формат туристичного продукту використовують в просуванні замкового туризму Шотландії. Туристичний маршрут охоплює екскурсії в одразу декілька шотландських замків, з можливістю не тільки ознайомитися з їх історичною та культурною цінністю, а й заночувати в одному із готелів на території певного замку. Спробувати страви національної традиційної кухні в

облаштованому поряд ресторані, купити пам'ятні сувеніри, скористатися фотозонами та насолодитися прогулянками по замкових садах. Звісно, велику роль у популяризації таких маршрутів відіграє розвиток туристичної інфраструктури в країні.

Туристичні ресурси Шотландії, серед яких і історико-культурні, надають можливість об'єднати низку видів діяльності, які включають дослідження, відкриття та зв'язок з місцевою природою, мистецтвом та культурними особливостями (рис. 2.3).



Рис. 2.3. Статистика основних видів активностей туристів Шотландії, 2019 р.

Суб'єкти туристичної діяльності країни створюють можливості познайомитися з місцевими дизайнерами, художниками, архітекторами, музикантами, відвідати національні музеї та галереї, організовуючи спеціальні івенти, міжнародні конференції та виставки.

Отже на сучасній стан туризм у Шотландії досить популярний, насамперед завдяки мальовничим пейзажам та великій історичній спадщині.

Популярність цих туристичних ресурсів забезпечує країну робочими місцями та доходами з туристів.

2.4. Особливості використання замків у туристичній галузі Шотландії

Важливість туризму для країни проявляється в його статусі одного з шести секторів зростання шотландської економіки – секторів, в яких Шотландія має явні порівняльні переваги. Серед них: креативна індустрія, енергетика, фінансові та бізнес-послуги, продукти харчування, а також науки про життя. Існують різні підходи до визначення сфери охоплення туристичного сектора Шотландії.

У 2018 році в Шотландії було зареєстровано 14145 підприємств, що займаються стійким зростанням туризму. Всебічне вивчення сучасного стану, проблем та тенденцій туристичної галузі щорічно проводять такі міжнародні організації, як Світовий економічний форум, Всесвітня туристична організація ООН та Світова рада з питань туризму та подорожей ЮНЕСКО [29].

У Секторі стійкого зростання туризму найбільшими підсекторами за кількістю підприємств є ресторани (51%), паби і клуби (20%) і готелі (11%).

Згідно даних шотландського національного управління туризму, 2019 рік став другим за успішністю роком за останнє десятиліття з точки зору загального числа відвідувань і кращим з точки зору загальної кількості ночей, проведених іноземними туристами в Шотландії (рис. 2.4).

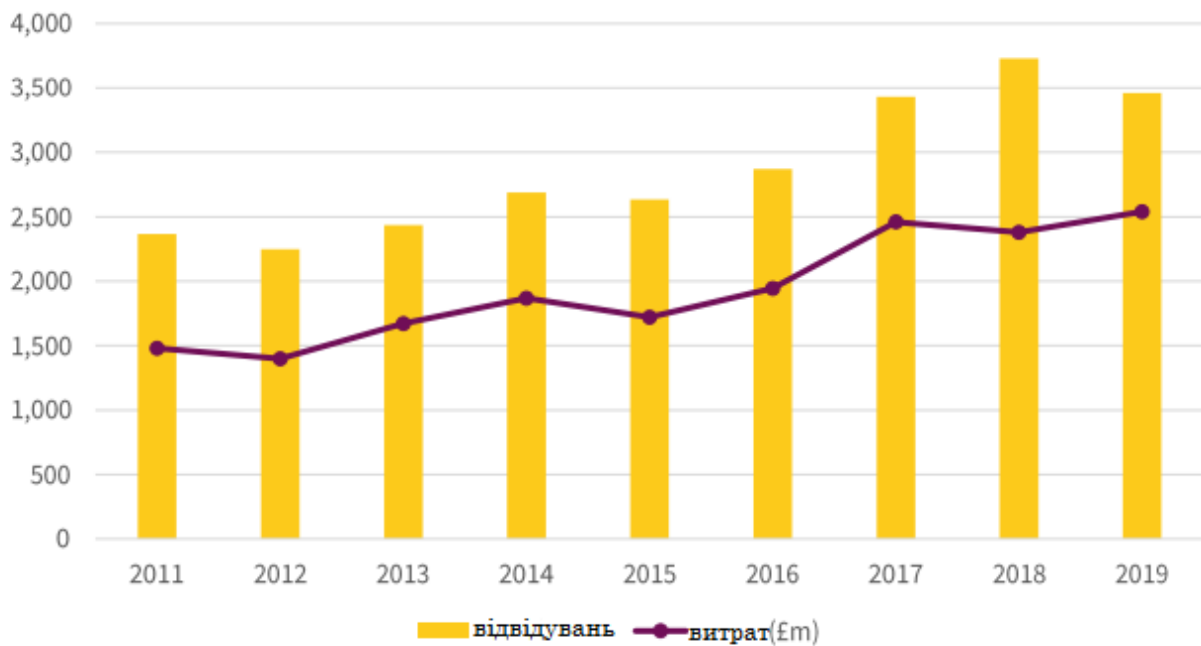


Рис. 2.4. Динаміка обсягу та вартості в'їзного туризму 2011-2019 рр.

Тенденція зростання протягом багатьох років очевидна: міжнародні приїзди збільшилися в середньому з 2,35 млн на рік у період з 2011 по 2013 рік до 2,73 млн на рік у середньому в 2014–2016 роках (+16%), а потім знову до 3,54 млн на рік в середньому в 2017–2019 роках (+30%). Витрати зросли на 328 млн фунтів стерлінгів (+22%), а потім на 615 млн фунтів стерлінгів (+33%) щорічно протягом одних і тих же періодів. Оскільки середні щоденні витрати третій рік поспіль залишалися незмінними на рівні 93 фунтів стерлінгів, збільшення загальних витрат на туризм у 2019 році стало результатом збільшення середньої тривалості перебування [10].

У 2019 році найбільш відвідуючою платною атракцією став Единбурзький замок, який відвідало близько 2,17 мільйона осіб (рис. 2.5).

Як результат мала місце оптимізація екскурсійного туризму, шляхом розбудови необхідної інфраструктури на території туристичних об'єктів.



Рис.2.5 Найпопулярніші платні туристичні атракції Шотландії в 2019 р.

З 2017 року спостерігалось збільшення на ринку туристичних послуг кількості замків-готелів, що пропонують свої послуги туристам і сьогодні, почалась активна популяризація даного формату

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ШОТЛАНДІЇ

3.1.Стан розвитку замкового туризму в Україні

Замковий туризм в Україні є одним з перспективних видів туризму у нашій країні. 116 твердинь (або лише їх руїн) збереглося до нашого часу в Україні. Найвідомішими із споруд фортифікаційної архітектури є замки Львова, Кам'янця-Подільського, Хотина, Мукачєвого та інших міст на заході України [11, с.24].

До добре збережених та найбільших за розмірами фортечних споруд України належить Старий Арсенал у місті Київ (суч. Мистецький арсенал).

Колись у Тернопільській області було побудовано біля сотні замків, але зараз з них залишились лічені, а решта – в руїнах.

На Львівщині понад триста населених пунктів, у яких у різні часи були збудовані об'єкти оборонного призначення. Велика частина з них не збереглася внаслідок воєнних дій, пожеж, природного руйнування та людської недбалості, а також в результаті постійних змін та перебудов.

За даними кандидата історичних наук Сергія Трубочанінова, в Україні існувало понад 5000 пам'яток фортифікації, проте від більшості з них сьогодні немає й сліду [11, с.27].

Найвідоміші існуючі замки України:

– Хотинська фортеця (рис. 3.1) – фортеця XIII–XVIII століть у місті Хотин. Сьогодні на території фортеці розташований Державний історико-архітектурний заповідник «Хотинська фортеця». Вважається одним із семи чудес України.

– Меджибізький замок – пам'ятка фортифікаційної архітектури XVI століття, виконана у стилі ренесанс, що знаходиться у селищі Меджибіж. Фортеця внесена до Державного реєстру національного культурного надбання України, як і деякі з описаних нижче замків.

– Старий замок – фортифікаційна споруда в Тернополі, пам'ятка архітектури національного значення.



Рис. 3.1. Хотинська фортеця – одне із семи чудес України

– Золочівський замок (рис. 3.2) – замок у місті Золочів. Музей-заповідник «Золочівський замок» – відділ Львівської галереї мистецтв, пам'ятка історії і культури національного значення.



Рис. 3.2. Золочівський замок – один із найвідоміших замків Львівщини

Крім добре збережених замків, які активно задіяні у туристичній галузі, в Україні збереглися і замки-руїни. Найвідомішими з них є:

- Алустон– середньовічна візантійська фортеця на південному узбережжі Криму.
- Барський замок – фортифікаційна споруда у м. Бар.
- Буданівський замок – фортифікаційна споруда у селі Буданові. У 1956 р., відновлений комплекс запрацював як психіатрична лікарня на 300 ліжок. Вона функціонує тут досі.
- Бучацький замок – пам'ятка архітектури всеукраїнського значення, розташований у місті Бучач.
- Губківський замок –руїни фортеці поблизу с. Губків.
- Високий замок – замок, збудований під керівництвом Галицько-Волинського князя Лева на Замковій горі у Львові.

- Кременецький замок – фортифікаційна оборонна споруда в м. Кременець.
- Новомалинський замок – побудований у XIV ст., мав п'ять наріжних п'ятигранних башт, з'єднаних мурами, в'їзну браму і міст через рів.
- Сатанівський замок – фортифікаційна споруда у с. Сатанів. Пам'ятка містобудування та архітектури України національного значення.
- Скалатський замок – замок у містечку Скалат (Тернопільська область; не плутати із селом Старий Скалат).
- Токівський замок – пам'ятка архітектури місцевого значення, оборонна споруда у с. Токи.
- Полонська фортеця – оборонна фортифікаційна споруда, що існувала на території міста Полонного в X–XIX ст.
- Чортківський замок – фортифікаційна споруда у місті Чорткові. Служив резиденцією відомих українських магнатських родів Гольських та Потоцьких.
- Хустський замок – фортифікаційна споруда, що існувала в XI–XVIII століттях у м. Хуст.
- Язловецький замок – замок XIV–XVII століть у с. Язловець.
- Замок Гербуртів – цей замок найвіддаленіший від Львова і знаходиться в мальовничих горах майже на кордоні України та Польщі.

Замкові та палацові комплекси мають один з найнижчих рівнів використання в Україні, оскільки значна їх частина, маючи важливе значення в історії країни, розвиткові архітектурно-будівельних традицій, нині не використовується, залишаючись невідомим для туристів. Звісно, що однією із найважливіших проблем замків, є їх занедбаність та зруйнованість. Досить багато споруд замкового типу перебувають у вигляді «напівруїнації» або ж майже зруйновані(руїни). А ті, на реставрацію яких свого часу були виділені кошти, сьогодні «заморожені» як наслідок світової економічної кризи. Основні причини, які цьому сприяють:

- фінансування розвитку матеріально-технічної бази оборонних твердинь здійснюється за принципом залишку, тому кошти надходять у мізерній кількості;
- байдужість місцевого населення до історико-культурних цінностей;
- проблема функціонального змісту пам'ятки (тобто деякі пам'ятки використовуються явно не за призначенням і не завжди є зрозумілим використанням відреставрованих споруд);
- недосконалі форми державної охорони архітектурно-історичних об'єктів, часто нераціональне використання твердинь;
- відновлення тієї чи іншої пам'ятки не є гарантією її збереження;
- не підтримуються ґрунтовні наукові дослідження замків та фортець;
- існує гостра потреба у проведенні реставраційних робіт, впорядкування навколишніх природних ландшафтів;
- атракційна непривабливість оборонних споруд, тобто навіть реставрація і відновлення пам'ятки не є гарантією того що вона буде включена до туристичних маршрутів;
- недостатня інформованість людей стосовно рекреаційно-туристичного потенціалу замків і фортець;
- слабкий розвиток рекреаційно-туристичної інфраструктури, зокрема транспортних сполучень.

При вирішенні проблем залучення замково-фортифікаційних об'єктів до сфери рекреаційно-туристичної діяльності допоможуть такі заходи:

- проведення наукових експертиз технічного стану замків і фортець;
- збільшення частки зовнішніх інвестицій;
- комплексне залучення оборонних твердинь у рекреаційно-туристичні маршрути;
- заохочення волонтерського руху, створення нових форм факультативного навчання з використанням місцевого краєзнавчого потенціалу замків і фортець;

- розширення інформаційно-роз'яснювальної роботи відносно твердинь найсучаснішими формами та методами, що надасть змогу охопити в такий спосіб якнайширший контингент туристів [12, с.121].

Водночас потрібно зазначити і той факт, що порятунок пам'яток старовини є недешевою справою. Проблему реставрації оборонних споруд і залучення їх до туристичної сфери можна вирішити, як вважають спеціалісти, трьома шляхами. Перший спосіб включає реставрацію самого замку, запровадження комплексу заходів для збереження його від подальшого руйнування та організація до нього екскурсій. Другий шлях полягає у приведенні замку у належний стан з подальшим перетворенням його на постійно діючий музей або культурний центр. Третім способом є повна трансформація споруди із зміною її функціонального призначення, наприклад, перетворення її на сучасний готель, мотель, ресторан або якийсь інший заклад сервісу (рис. 3.3).

Досвід інших країн, зокрема Шотландії, щодо використання замків у туристичній галузі може бути корисним для України.

У Шотландії склалася цілком стандартна технологія використання оборонних споруд для туризму. Можна виділити кілька головних напрямків такої діяльності, що включають різні процеси, починаючи від реставрації замку до облаштування у них закладів обслуговування туристів.



Рис. 3.3. Замок-готель Шербрук в Шотландії

Приклади такого використання певною мірою спостерігаються і в Україні [13]:

1. Реставрація і збереження об'єктів: Хустський замок (Закарпатська область), замок в Старому Селі, палац у Поморянах (Львівська область), замок у Червоногороді, у Терєбовлі (Тернопільська область), замок в Острозі, Дубно (Рівенська обл.);

2. Присвоєння об'єкту статусу пам'ятника історії та архітектури місцевого чи державного значення: Золочівський, Олеський, Підгорецький, Жовківський замки (Львівська обл.), Мукачівський, Ужгородський, Невицький замки (Закарпатська обл.), Збараський, Вишневецький замки (Тернопільська обл.), Кам'янець-Подільський замок (Хмельницька обл.), Хотинський замок (Чернівецька обл.), Старосільський або Галицький замок (Івано-Франківська обл.), замок Любарта або Луцький замок (Волинська обл.). У таких замках можлива добудова музеїв з експозицією історичних періодів і місцевого матеріалу, організація екскурсій, туристських маршрутів (Золочівський, Олеський, Мукачівський, Ужгородський, Кам'янець-Подільський, Хотинський, Луцький, Збараський замки);

3. Використання з оздоровчими та рекреаційними цілями, зокрема розміщення санаторіїв (наприклад, санаторій Карпати у палаці Шенборнів, психіатрична лікарня в Олицькому палаці);

4. Відкриття магазинів сувенірів, книжок, буклетів і супутніх товарів (характерно практично для всіх замках);

5. Кафе, ресторани, підприємства комунального харчування (наприклад, елітний ресторан «Грибниця» в Олеському замку, ресторан у Збараському замку, винні погребі та ресторан в Ужгородському замку);

6. Готелі, кемпінги, автостоянки, транспортна інфраструктура (готель «ViaRegia» в замку Радомисль (рис. 3.4).



Рис. 3.4. Замок-готель Радомисль в Радомишлі

7. Проведення конференцій, зустрічей, симпозіумів, бізнес-контактів;

8. Робота науково-методичних центрів, університетів, архівів;

9. Проведення фестивалів, турнірів, театральних вистав, та ін.;

10. Робота військово-історичних товариств, проведення історичних реконструкцій і демонстрацій (у Кам'янець-Подільській фортеці організовують реконструкції рицарських турнірів);

11. Інформаційне забезпечення діяльності туристичного центру з використанням Інтернету, різноманітних буклетів, каталогів, брошур, книжок, періодичних виданню, преси, телебачення.

На основі вищенаведених фактів, можна зробити висновок, що розвиток замкового туризму в Україні має багато перспектив. Застосовуючи схожі з європейськими країнами, зокрема Шотландією, методи використання історико-культурних ресурсів, створюючи відповідну туристичну інфраструктуру та унікальні туристичні продукти формату «Золотоїпідкови Львівщини», можливо вивести замковий туризм в Україні на новий рівень.

3.2. Перспективи використання досвіду Шотландії для розвитку замкового туризму в Україні

Замковий туризм є унікальнішим видом туризму. Результати досліджень, проведених фахівцями, доводять, що одним із важливих чинників розвитку замкового туризму є ресурсний потенціал, яким володіє Україна, і цей вид туризму користується попитом, насамперед серед внутрішніх туристів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1. ТОП-7 туристичних напрямів України 2019 [14]

№	Область	Лідуючі позиції на ринку внутрішнього туризму	Туристичний збір за 1918 рік
1	Львівська	екскурсійний туризм	13,4 млнгрн
2	Одеська	пляжний туризм	11,5 млнгрн
3	Закарпатська	гастрономічний туризм	3,8 млнгрн
4	Івано-Франківська	активний відпочинок	3,7 млнгрн
5	Херсонська	краї заповідної природи	3,69 млнгрн
6	Запорізька	сімейний відпочинок	3,61 млнгрн
7	Тернопільська	замковий туризм	0,4 млнгрн

Проте порівняно недостатній рівень розвитку замкового туризму в Україні пов'язаний із занедбаністю, напівзруйнованістю або зруйнованістю великої частини споруд, нагальною потребою реставрації та відродження спадщини, що добре видно на прикладі замків Тернопільщини (рис. 3.5).



Рис.3.5. Класифікація замкових споруд Тернопільської області за станом їх збереження

Для вдосконалення системи управління, збереження та експлуатації оборонних споруд слід, у першу чергу, покращити законодавчу базу, яка б дозволяла ширше залучати позабюджетні кошти. Крім того, варто вдосконалити понятійно-термінологічний апарат для масового розуміння ролі оборонних твердинь (наприклад, слід до визначень у Законі України «Про туризм» додати поняття «замковий туризм»).

Потрібно чітко прописати, які органи влади несуть відповідальність за історико-архітектурну спадщину регіону та її використання. На даний момент таких організацій є дуже багато: обласні державні служби охорони культурної спадщини, обласні організації «Українського товариства охорони пам'яток історії та культури», управління охорони історичного середовища міських рад, обласна державна служба заповідної справи щодо національних парків, заповідників та інших природничих об'єктів, обласний Державний комітет України з будівництва та архітектури, різноманітні благодійні фонди та багато інших. Вони є дуже розрізнені, підпорядковуються різним структурам, тому серед них немає однаковості щодо вирішення актуальних завдань із розвитку пізнавального, етнічного чи замкового туризму).

На нашу думку, щоб вирішити вищезазначені проблеми, повинні бути розроблені реальні та дієві програми по збереженню та відновленню туристичних ресурсів на прикладі шотландського та європейського досвіду, який є взірцем вирішення проблем збереження історико-культурної спадщини (у тому числі фортифікаційних споруд (рис. 3.6)) та використання замкових комплексів як готелів зі стилізованими під давнину ресторанами, проведення у середньовічному стилі обрядових послуг тощо.

Крім того, можливе облаштування фортифікаційних споруд під музеї-скансени під відкритим небом з відтворенням картин минулого. Це передбачає розвиток інфраструктури на внутрішній і зовнішній території споруд, за умови збереження їх самобутності та архітектурного стилю. Для цього потрібно залучати інвесторів – господарюючих суб'єктів дестинації, а також представників малого та середнього бізнесу, для яких вигідною та привабливою пропозицією може стати передача замків у концесію для подальшого їх облаштування під туристичні заклади, відкриття на їх території точок швидкого харчування, пунктів прокату велосипедів тощо.



Рис.3.6. Фортеця-музей Данноттар в Шотландії

В Україні сьогодні питання про ширше залучення замкових споруд до туристичної діяльності не може бути вирішене без підтримки з боку держави, а також осіб, які згодні інвестувати у відновлення та реставрацію замків з метою включення їх до номенклатури туристичних ресурсів України.

Дієва стратегія розвитку туристичної галузі забезпечить збереження, відновлення та раціональне використання історико-культурної спадщини, що буде сприяти розвитку замкового туризму та підвищення іміджу України. На цьому шляху досвід Шотландії щодо використання замків у туристичній галузі може бути цінним і корисним.

ВИСНОВКИ

Дослідження замкового туризму Шотландії показало що історико-культурні об'єкти можуть бути визначальними у формуванні попиту на туристичні ресурси і впливатимуть на отримання значних доходів.

Володіючи таким багатим історико-культурним ресурсом, за умови його відновлення, збереження та раціонального використання, Україна матиме міцний фундамент для побудови дієвої стратегії розвитку туристичної галузі, що, на нашу думку, в короткостроковій перспективі виведе нашу країну в десятку лідерів серед країн по прийому туристів.

Отже, наоснові дослідження замкового туризму Шотландії можна виділити два основні напрями розвитку замкового туризму в Україні:

1. Передача об'єктів замково-фортифікаційного зодчества на певних умовах туристичному бізнесу і перетворення їх на основі реконструкції у готелі, відпочинкові комплекси, розважальні заклади ресторанного сектору туризму у старовинному середньовічному стилі тощо. Створивши вигідні умови для інвесторів, Україна зможе не лише відновити культурні пам'ятки, але й розвинути туристичну галузь шляхом створення належної інфраструктури.

2. Розробка конкурентоспроможного туристичного продукту на внутрішньому ринку, в основі якого пізнавальні тури до об'єктів історико культурної спадщини України з використанням цікавих екскурсійних програм та стимулювання попиту на такі тури.

Однак, проблема розвитку замкового та інших видів туризму на основі замкових споруд – пізнавального, відпочинкового, експозиційного, тематичного, не може бути вирішена лише комплексними заходами з покращення інфраструктури та дієвим екскурсійним програмам. Тому варто звернути увагу на такі моменти, як встановлення ефективної системи управління, збереження та відновлення історико-культурних ресурсів, встановлення відповідного рівня оплати за відвідування пам'ятки архітектури,

залучення як бюджетних, так і позабюджетних коштів на популяризацію та відновлення об'єктів

Особлива роль відводиться у цьому процесі подальшому вивченню закордонного досвіду у популяризації фортечних укріплень, замків та палаців, які в більшості країн Європи на сучасному етапі максимально ефективно задіяні в туристичній діяльності для принесення прибутків без завдання шкоди таким об'єктам.

РЕЗЮМЕ

Ткаченко Антон Олександрович

ЗАМКОВИЙ ТУРИЗМ В ШОТЛАНДІЇ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Кваліфікаційна робота присвячена аналізу історії та сучасного стану замкового туризму у Шотландії. Виявленню проблем і перспектив розвитку. Метою кваліфікаційної роботи бакалавра є дослідити особливості розвитку замкового туризму у Шотландії з метою використання її досвіду для розвитку туристичної галузі України. Завдання кваліфікаційної роботи: розкрити теоретичні та методичні основи дослідження замкового туризму у країні, висвітлити історичні передумови будівництва об'єктів оборонної архітектури у Шотландії та залучення їх до туристичної галузі, розглянути типологію замкових споруд Шотландії та проаналізувати замки і фортеці Шотландії як туристичний ресурс.

Об'єктом дослідження є замковий туризм Шотландії, а предметом досліджень - історичні передумови та сучасний стан його розвитку, а також пам'ятки фортифікаційного зодчества як важливий туристичний ресурс Шотландії. У ході виконання кваліфікаційної роботи були використані історичний та логічний методи, порівняльно-географічний, математико-статистичний та метод обробки статистичних даних і порівняльний метод.

В кваліфікаційній роботі розкрито теоретичні та методичні основи дослідження замкового туризму у Шотландії, розглянуто чинники, що впливають на розвиток цього напрямку та його перспективи. Було

досліджено історичні передумові та фактори будівництва фортифікаційних споруд та сучасний стан його розвитку у туристичній галузі. Досліджено стан туристичного сектору Шотландії в умовах сьогодення для використання її досвіду для розвитку туристичної галузі України.

RESUME

Tkachenko Anton Alexandrovich

CASTLE TOURISM IN SCOTLAND: HISTORY AND MODERN

Qualification work is devoted to the analysis of the history and current state of castle tourism in Scotland. Identifying problems and prospects for development.

The purpose of the bachelor's qualification work is to explore the peculiarities of the development of castle tourism in Scotland in order to use its experience for the development of the tourism industry of Ukraine. Objectives:

to reveal the theoretical and methodological foundations of castle tourism research in the country, to highlight the historical background of building defense architecture in Scotland and involving them in the tourism industry, to consider the typology of castle buildings in Scotland and analyze Scotland castles and fortresses as a tourist resource.

The object of research is the castle tourism of Scotland, and the subject of research - the historical background and current state of its development, as well as monuments of fortification architecture as an important tourist resource of Scotland. During the qualification work historical and logical methods, comparative-geographical, mathematical-statistical and statistical data processing method and comparative method were used.

In the qualification work the theoretical and methodical bases of research of castle tourism in Scotland are revealed, the factors influencing development of this direction and its prospects are considered. The historical preconditions and factors of construction of fortifications and the current state

ofitsdevelopmentinthetourismindustrywerestudied.

ThestateoftheScottishtourismsectorinthecurrentconditionsfortheuseofitsexperiencefort
hedevelopmentofthetourismindustryofUkraineisstudied.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білецька І.М. Сучасний стан та перспективи розвитку замкового туризму в Україні. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. 2011. Вип. 31. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/345> (дата звернення: 10.05.2022).

2. Лесик О.В. Замки та монастирі України. Львів : Світ, 1993. 173 с.

3. Tourism in Scotland: the economic contribution of the sector. URL: <https://www.gov.scot/publications/tourism-scotland-economic-contribution-sector> (дата звернення: 11.05.2022).

4. Рутинський М.Й. Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 432 с.

5. Мальська М.П., Худо В.В. Менеджмент туризму. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 314 с.

6. Лебедева І.М. Країнознавство Великої Британії : навч.-методматер. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2018. 128 с.

7. Лебедева І.М. Туристична привабливість замкової архітектури Великої Британії. *Сучасні тенденції розвитку світового і вітчизняного туризму* : зб. мат-лів I Міжнар. науко.-практ. конф. 27–28 квітня 2016 р. Київ, 2016. С. 24–27.

8. Пустиннікова І.С., Беспалова Н.Ю. Середньовічні замки Європи: Ілюстрована енциклопедія. Харків: Мікко-Сервіс, 2010. 160 с.

9. Федосов Д.Г. Рожденная в битвах. Шотландия до конца XIV в. Санкт-Петербург; Москва : Евразия; Клио, 2014. 352 с.

10. Федоров С.Е., Паламарчук А.А. Средневековая Шотландия. Москва : Дмитрий Буланин, 2017. 352 с.

11. Перспективирозвиткутуристичного бренду України.веб-сайт. URL: <https://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi201> (дата звернення: 13.05.2022).
12. Туристичніпам'яткиШотландії. веб-сайт. URL: <https://about-britain.com/scotland/tourist-attractions.htm>(дата звернення: 13.05.2022).
13. ChineseOutboundTourismStatisticsin 2016.веб-сайт. URL: <http://news.travel168.net/20170203/43145.html> (дата звернення: 13.05.2022).
14. TourisminScotland.веб-сайт. URL: <https://en-academic.com/dic.nsf/enwiki/107778> (дата звернення: 10.05.2022).
15. GettyI.Scottishcastlesandhistoricsitesgivenreopeningdatesaslockdowneases.*Glasgow Live*. 2021. March 29.веб-сайт. URL:<https://www.glasgowlive.co.uk/news/glasgow-news/scottish-castles-historic-sites-reopening-20279201> (дата звернення: 15.05.2022).
16. Gonzalo F. StatsAboutMobileTravelin 2016.веб-сайт. URL: <http://fredericgonzalo.com/en/2016/04/12/16-stats-about-mobile-travel-in-2016> (дата звернення: 15.05.2022).
17. Grenier K.H.TourismandIdentityinScotland, 1770–1914: CreatingCaledonia. Aldershot : Ashgate, 2005. 268 p.
18. Hull L.Britain'sMedievalCastles. London : Greenwood, 2006. 248 p.
19. Maison R. RenaissanceandReformation: Thesixteenthcentury. *Scotland: A History* / J. Wormald, ed.Oxford : OxfordUniversityPress, 2005. P. 107–142.
20. Reid S.CastlesandTowerHousesoftheScottishClans, 1450–1650. Botley : Osprey, 2006. 64 p.
21. ScottishHistory.веб-сайт. URL:<https://www.scotland.org/about-scotland/history-timeline> (дата звернення: 10.05.2022).
22. Stayin a castleScottishcastleaccommodation. *VisitScotland*. 2022. January 23.веб-сайт. URL:<https://www.visitscotland.com/accommodation/unusual-places-to-stay/stay-in-a-castle/> (дата звернення: 15.05.2022).

23. Stell G. War-damaged Castles: the evidence from Medieval Scotland, in Chateau Gaillard: Actes du colloque international de Graz (Autriche). Caen, France : Publications du CRAHM, 2000.
24. Tabraham C. J., Scotland's Castles. London: Batsford, 2005. 126 p.
25. Tourism. Ukraine Invest: Your Investment Matters. 2021. веб-сайт. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/industries/tourism/> (дата звернення: 11.05.2022).
26. Romanova A. Global trends of tourism development. *State and Economy*. 2017. № 6. P. 32–42.
27. United Nations World Tourism Organization (UNWTO) official website. веб-сайт. URL: <http://unwto.org> (дата звернення: 11.05.2022).
28. West T.W., Discovering Scottish Architecture. Botley : Osprey, 1985. 128 p.
29. Whyte I.D., Whyte K.A. The Changing Scottish Landscape, 1500–1800. London : Routledge, 1991. 268 p.
30. World Economic Forum : official website. веб-сайт. URL: <https://www.weforum.org> (дата звернення: 15.05.2022).
31. World Travel & Tourism Council official website. URL: <https://www.wttc.org> (дата звернення: 15.05.2022).
32. Петранівський В. Л., Рутинський М. Й. Туристичне краєзнавство : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 575 с.

ДОДАТКИ

Додаток А



Рис. А.1. Замок Лорістон



Рис. А.2. Зона відпочинку замку Лорістон

Додаток Б



Рис. Б.1. Единбургський замок із видом на місто



Рис. Б.2. Передзамкова площа Единбургського замку

Додаток В



Рис. В.1. Вежа вулиці Каслхіл



Рис. В.2. Вулиця Каслхіл з початком від Единбургського замку

Додаток Г



Рис. Г.1. Передзамкова площа замку Голіруд



Рис. Г.2. Замок Голіруд з парковою зоною навколо

Додаток Д



Рис. Д.1. Набережна та руїни замку-каплиці Святого Антоні



Рис. Д.2. Вид на замок-каплицю з панорамою на місто

Додаток Е



Рис. Е.1. Вхід у тунель закинutoї залізничної лінії



Рис. Е.2. Мистецтво всередині тунелю

Додаток Ж



Рис. Ж.1. Територія замку Крейгміллар з видом на місто



Рис. Ж.2. Руїни замку Крейміллар



Рис. К.1. Вежа колишнього замку Лібертон



Рис. К.2. Вежа Лібертон зі старовинними сходами